

ВИВЧЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ ПОКАЗНИКАМИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Гвоздецька Світлана Володимирівна,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-7744-7471

Довгопол Маргарита Олегівна,
магістрантка Навчально-наукового інституту фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-3581-1511

Статтю присвячено проблемі вивчення особливостей психічного розвитку та фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Встановлено, що діти із затримкою психічного розвитку мають низькі показники як психічного розвитку, так і фізичної підготовленості порівняно зі своїми нормально розвинутими однолітками. Особливо це стосується таких психофізичних показників, як спритність і мислення.

Встановлено зв'язок між показниками психічного розвитку та фізичної підготовленості в дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Визначення взаємозалежності зазначених показників проводилося на підставі даних кореляційного аналізу. У результаті досліджень були виявлені статистично достовірні зв'язки між показниками спритності та сформованості функції мислення в дітей цієї категорії.

Визначено певні закономірності між сформованістю психічної функції мислення та розвитком спритності в дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Так, чим вищий рівень сформованості показників аналізу, синтезу та процесів узагальнення, тим вищий рівень розвитку точності рухів, динамічної рівноваги, точності просторових переміщень, комплексного прояву координаційних здібностей. Спостерігається зв'язок між сформованістю зорово-просторового орієнтування (як на об'ємних, так і на площинних предметах) та рівнем розвитку спритності в дітей із затримкою психічного розвитку. Зв'язок від'ємний: скорочення часу виконання завдання на сформованість зорово-просторового орієнтування пов'язане з підвищенням результативності в тестових вправах на спритність.

Проведене експериментальне дослідження не вичерпало розгляд усіх аспектів проблеми вивчення особливостей психічного розвитку та фізичної підготовленості дітей цієї категорії. Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо в пошуках та вдосконаленні методики проведення занять із фізичної культури з дітьми старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: заняття з фізичної культури, дошкільний вік, затримка психічного розвитку, корекція, фізичні якості, психічний розвиток, фізична підготовленість.

Gvozdetka Svitlana, Dovhopol Marharyta. Study of the interdependence between indicators of mental development and physical fitness in older preschool children with delayed mental development

The article is devoted to the problem of studying the peculiarities of mental development and physical fitness of children of older preschool age with delayed mental development. It has been established that children with mental retardation have low indicators of both mental development and physical fitness compared to their normally developed peers. This especially applies to such psychophysical indicators as dexterity and thinking.

The relationship between indicators of mental development and physical fitness in children of older preschool age with delayed mental development was established. Determination of interdependence between the indicated indicators was carried out on the basis of correlation analysis data. As a result of the research, statistically reliable relationships were found between the indicators of dexterity and the formation of the thinking function in children of this category.

Certain regularities between the formation of the mental function of thinking and the development of dexterity in children of older preschool age with a delay in mental development have been determined. Thus, the higher the level of formation of indicators of analysis, synthesis and generalization processes, the higher the level of development of accuracy of movements, dynamic balance, accuracy of spatial movements, complex manifestation of coordination abilities.

There is a relationship between the formation of visual-spatial orientation (both on three-dimensional and plane objects) and the level of dexterity development in children with mental retardation. The relationship is negative, i.e. the reduction of the time required for the formation of visual-spatial orientation is associated with an increase in performance in dexterity test exercises.

The conducted experimental research did not exhaust all aspects of the problem of studying the features of mental development and physical fitness of children of this category. We see the prospects for further scientific research in the search for and improvement of methods of conducting physical education classes with children of older preschool age with mental retardation.

Key words: physical culture classes, preschool age, delay in mental development, correction, physical qualities, mental development, physical fitness.

Вступ. Питання, пов'язані з вивченням дітей із відхиленнями в інтелектуальному розвитку, належать до актуальних у педагогіці і супутніх науках. У зв'язку з погіршенням екологічної ситуації, низькою культурою в галузі планування дітонародження, незадовільним станом охорони материнства, а також високим рівнем дитячої захворюваності та травматизму кількість дітей із різноманітними обмеженнями життєдіяльності зростає щороку. Значну частину серед них становлять діти із затримкою психічного розвитку.

Поняття затримки психічного розвитку (далі – ЗПР) визначається багатьма педагогами та психологами як пограничний стан між нормою і патологією розвитку, який має тимчасовий характер відставання та з віком долається тим успішніше, чим раніше складаються адекватні умови навчання й розвитку дітей цієї категорії [1; 2; 3].

Відомо, що чим раніше розпочата спеціальна педагогічна робота з дітьми, тим легше усунути недоліки їхнього розвитку або значно пом'якшити їх [1; 2; 3].

Загалом корекція психофізичного стану дітей із вадами психічного розвитку є складним завданням, вирішення якого можливе за участю спеціалістів різного профілю, зокрема й спеціалістів у галузі фізичної культури.

Дослідження останніх років свідчать про те, що зміни у фізичній сфері (наприклад, швидкості як фізичної якості) сприяють також змінам у психічній сфері (наприклад, швидкості сприйняття інформації та прийняття рішення) [3; 4; 5]. Іноді сполучений вплив використовується послідовно (фізичні вправи створюють передумови для розвитку психічних якостей), іноді – паралельно (вправи впливають одночасно на фізичну й психічну сфери).

Наукові дослідження взаємозв'язку розвитку рухових якостей і психічних процесів, інтелекту та фізичної підготовленості, вивчення впливу рухового режиму на розумову працездатність свідчать про те, що високому рівню моторного розвитку відповідає більш високий рівень психічного розвитку [2].

Деякі автори, зокрема В. Маценко, Т. Круцевич, М. Воробйов, Г. Безверхня, вважають, що психічний розвиток дітей зумовлений не ізольованим педагогічним засобом, а системою засобів навчання й виховання, які об'єднують різні навчальні предмети, кожен із яких робить свій специфічний внесок у розвиток дитини [6; 7]. Однак при цьому дуже мале значення приділяється заняттям із фізичної культури. У зв'язку із цим вплив фізичного виховання на психічну сферу дітей здійснюється стихійно, неорганізовано. Таке становище можна пояснити тим, що питання управління психічним розвитком дітей із ЗПР у процесі фізичного виховання вивчене не досить.

Мета дослідження – визначити залежність між показниками психічного розвитку та фізичної підготовленості в дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Методи дослідження. Для визначення рівня психічного розвитку в дітей ми використовували тести, які

були розроблені й модифіковані Т.П. Вісковатовою. Для визначення рівня фізичної підготовленості в дітей ми використали методіку, розроблену Ю.К. Чернишенко.

Нами було проведено тестування дітей старшого дошкільного віку з дитячих садків № 34 і № 83 м. Сум, дошкільного відділення допоміжного закладу загальної середньої освіти I–II ступенів м. Сум, дошкільного відділення Правдинської школи-інтернату для дітей із затримкою психічного розвитку с. Іванівки Сумської області.

Результати дослідження. У процесі вивчення рівня психофізичного розвитку ми встановили, що діти із ЗПР мають низькі показники як психічного розвитку, так і фізичної підготовленості порівняно зі своїми нормально розвинутими однолітками. Особливо це стосується такого показника фізичної підготовленості, як спритність, та такого показника психічного розвитку, як мислення.

Так, під час виконання тестів на спритність 100% дітей із ЗПР мали низький рівень фізичної підготовленості, коли нормально розвинуті діти – лише 12,5–18,75%.

У процесі дослідження рівня розвитку функції мислення в дітей ми встановили, що нормально розвинуті діти мають високий рівень розвитку цієї психічної якості, на відміну від дітей із ЗПР. Так, у 37,5% хлопчиків і 43,75% дівчаток виявлена «ЗПР середнього ступеня», у 62,5% хлопчиків і 56,25% дівчаток – «глибока ЗПР».

Ми вивчали зв'язки між показниками сформованості мислення, яка зумовлена розвитком інших психічних функцій, та спритності як інтегральної психофізичної якості, що проявляється лише в комплексі з іншими фізичними якостями [6; 7]. Визначення взаємозалежності показників, які характеризують рівень сформованості психічних функцій і фізичної підготовленості в дітей із ЗПР, проводилося на підставі даних кореляційного аналізу. У результаті досліджень були виявлені статистично достовірні зв'язки між показниками спритності та сформованості функції мислення (див. табл. 1, 2).

Найвищі значення коефіцієнтів кореляції спостерігаються в дітей із ЗПР між сформованістю процесів аналізу й синтезу (тест «матриці Джона Равена») і динамічною рівновагою («ходьба по прямій лінії») у хлопчиків ($r=0,92$) та сформованістю процесів аналізу й синтезу (тест «матриці Джона Равена») і точністю просторових переміщень («відведення правої ноги вбік») у дівчаток ($r=0,90$).

Статистичний аналіз показав, що показники процесів аналізу й синтезу («матриці Джона Равена») у хлопчиків із ЗПР достовірно корелюють із показниками точності просторових переміщень («відведення правої ноги вбік», $r=0,89$), з показниками комплексного прояву координаційних здібностей («комплексна координаційна вправа», $r=0,88$), з показниками точності рухів («кидок м'яча в ціль», $r=0,83$).

Схожа кореляційна залежність спостерігалася й у дівчаток. Так, показники процесів аналізу та синтезу («матриці Джона Равена») достовірно корелюють із показниками точності рухів («кидок м'яча в ціль», $r=0,84$), з показниками динамічної рівноваги («ходьба

Коефіцієнти кореляції між показниками мислення та спритності у хлопчиків із ЗПР

Показники психічного розвитку	Показники фізичної підготовленості			
	Кидок м'яча в ціль (к-ть)	Ходьба по прямій лінії (м)	Відведення правої ноги вбік (градус)	Комплексна координаційна вправа (бал)
Матриці Дж. Равена (к-ть)	0,83	0,92	0,89	0,88
Проба на узагальнення (к-ть)	0,66	0,76	0,74	0,83
Проба на об'ємних предметах (сек.)	-0,67	-0,88	-0,84	-0,89
Проба на площинних предметах (сек.)	-0,52	-0,77	-0,79	-0,79

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між показниками мислення та спритності в дівчаток із ЗПР

Показники психічного розвитку	Показники фізичної підготовленості			
	Кидок м'яча в ціль (к-ть)	Ходьба по прямій лінії (м)	Відведення правої ноги вбік (градус)	Комплексна координаційна вправа (бал)
Матриці Дж. Равена (к-ть)	0,84	0,84	0,90	0,61
Проба на узагальнення (к-ть)	0,62	0,67	0,71	0,69
Проба на об'ємних предметах (сек.)	-0,83	-0,84	-0,84	-0,76
Проба на площинних предметах (сек.)	-0,42	-0,45	-0,74	-0,53

по прямій лінії», $r=0,84$), з показниками комплексного прояву координаційних здібностей («комплексна координаційна вправа», $r=0,61$).

Кореляційний аналіз виявив статистично достовірні зв'язки в дітей із ЗПР між показниками сформованості процесу узагальнення та точністю рухів («кидок м'яча в ціль», де $r=0,66$ у хлопчиків і $r=0,62$ у дівчаток); між показниками сформованості процесу узагальнення та динамічною рівновагою («ходьба по прямій лінії», де $r=0,76$ у хлопчиків і $r=0,67$ у дівчаток); між показниками сформованості процесу узагальнення та точністю просторових переміщень («відведення правої ноги вбік», де $r=0,74$ у хлопчиків і $r=0,71$ у дівчаток); між показниками сформованості процесу узагальнення та комплексним проявом координаційних здібностей («комплексна координаційна вправа», де $r=0,83$ у хлопчиків і $r=0,69$ у дівчаток).

Досить тісно корелюють із показниками зорово-просторового орієнтування (на об'ємних предметах) такі показники, як точність рухів («кидок м'яча в ціль», де $r=-0,67$ у хлопчиків і $r=-0,83$ у дівчаток), динамічна рівновага («ходьба по прямій лінії», де $r=-0,88$ у хлопчиків і $r=-0,84$ у дівчаток), точність просторових переміщень («відведення правої ноги вбік», де $r=-0,84$ у хлопчиків і $r=-0,84$ у дівчаток), показники комплексного прояву координаційних здібностей («комплексна координаційна вправа», де $r=-0,89$ у хлопчиків і $r=-0,76$ у дівчаток).

Також встановлено кореляційну залежність зорово-просторового орієнтування (на площинних предметах) з показниками динамічної рівноваги у хлопчиків («ходьба

по прямій лінії», $r=-0,78$), з показниками точності просторових переміщень («відведення правої ноги вбік», де $r=-0,79$ у хлопчиків та $r=-0,74$ у дівчаток), з показниками комплексного прояву координаційних здібностей у хлопчиків («комплексна координаційна вправа», $r=-0,79$).

Менші значення коефіцієнтів кореляції зорово-просторового орієнтування (на площинних предметах) ми отримали з показниками точності рухів («кидок м'яча в ціль», де $r=-0,52$ у хлопчиків і $r=-0,42$ у дівчаток), з показниками динамічної рівноваги в дівчаток («ходьба по прямій лінії», $r=-0,45$), з показниками комплексного прояву координаційних здібностей у дівчаток («комплексна координаційна вправа», $r=-0,53$).

Таким чином, у зв'язках сформованості психічної функції мислення та розвитку спритності в дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку можна помітити певні закономірності:

- чим вищий рівень сформованості показників аналізу, синтезу та процесів узагальнення, тим вищий рівень розвитку точності рухів, динамічної рівноваги, точності просторових переміщень, комплексного прояву координаційних здібностей. Тобто залежність між цими показниками в дітей із ЗПР суттєва й додатна;

- спостерігається зв'язок між сформованістю зорово-просторового орієнтування (як на об'ємних, так і на площинних предметах) та рівня розвитку спритності в дітей із ЗПР. Цей зв'язок від'ємний: скорочення часу виконання завдання на сформованість зорово-просторового орієнтування пов'язане з підвищенням результативності в тестових вправах на спритність.

Висновки. Унаслідок проведених досліджень можна зробити висновок, що діти із затримкою психічного розвитку мають низький рівень психофізичного розвитку, особливо це стосується показників мислення та координації.

Визначено кореляційну залежність між показниками психічного розвитку (мисленням) та фізичної підготовленості (спритністю) у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Проведене експериментальне дослідження не вичерпало розгляд усіх аспектів проблеми вивчення особливостей психічного розвитку та фізичної підготовленості дітей цієї категорії. Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо в пошуках та вдосконаленні методики проведення занять із фізичної культури з дітьми старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Література:

1. Трикоз С., Блеч Г. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : Ранок ; ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
2. Миронова С., Бахмат Н. Особливості монологічного мовлення молодших школярів із інтелектуальними порушеннями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 5–6(99–100). С. 3–11.
3. Пасічник В. Специфічні принципи фізичного виховання дітей дошкільного віку в умовах інклюзивної освіти. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2017. Вип. 4(23). С. 203–208.
4. Пиллюк Н. Оздоровча робота у спеціалізованому дошкільному закладі як засіб соціальної адаптації дітей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2009. № 6(8). С. 17–18.
5. Фізична реабілітація дітей із затримкою психічного розвитку / І. Подоляничук, І. Осіпчук, М. Ригун, Т. Павлюк. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2019. № 3(111). С. 141–148.
6. Маценко В. Психологія пізнавальних процесів : навчальний посібник. Київ : Главник, 2008. 191 с.
7. Круцевич Т., Воробйов М., Безверхня Г. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : навчальний посібник. Київ : Олімпійська література, 2011. 224 с.

References:

1. Trykoz, S., & Blech, H. (2018). *Dytyna z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [A child with intellectual developmental disabilities]*. Kharkiv: Ranok; "Kenhuru" Publishing group, 40 p. [in Ukrainian].
2. Myronova, S., & Bakhmat, N. (2020). Osoblyvosti monolohichnoho movlennia mladshykh shkolariv iz intelektualnymy porushenniamy [Peculiarities of monologue speech of younger schoolchildren with intellectual disabilities]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, no. 5–6(99–100), pp. 3–11 [in Ukrainian].
3. Pasichnyk, V. (2017). Spetsyfychni pryntsypy fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku v umovakh inkluzyvnoi osvity [Specific principles of physical education of preschool children in the conditions of inclusive education]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii – Physical culture, sport and health of the nation*, iss. 4(23), pp. 203–208 [in Ukrainian].
4. Pyllyuk, N. (2009). Ozdorovcha robota u spetsializovanomu doshkilnomu zakladi yak zasib sotsialnoi adaptatsii ditei z osoblyvymy potrebamy [Health work in a specialized preschool institution as a means of social adaptation of children with special needs]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy – Actual problems of education and upbringing of people with special needs*, no. 6(8), pp. 17–18 [in Ukrainian].
5. Podolianchuk, I., Osipchuk, I., Ryhun, M., & Pavliuk, T. (2019). Fizychna rehabilitatsiia ditei iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku [Physical rehabilitation of children with mental retardation]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 15 "Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)" – Scientific journal of the National Drahomanov Pedagogical University. Series 15 "Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)"*, no. 3(111), pp. 141–148 [in Ukrainian].
6. Matsenko, V. (2008). *Psykhohohiia piznavalnykh protsesiv: navchalnyi posibnyk [Psychology of cognitive processes: study guide]*. Kyiv: Hlavnik, 191 p. [in Ukrainian].
7. Krutsevych, T., Vorobiov, M., & Bezverkhnia, H. (2011). *Kontrol u fizychnomu vykhovanni ditei, pidlitkiv i molodi: navchalnyi posibnyk [Control in the physical education of children, adolescents and youth: study guide]*. Kyiv: Olimpiiska literatura, 224 p. [in Ukrainian].